

PROBLEM ZLOČINA V RUSKEM LEPOSLOVJU

ALEKSANDER MAKLECOV

O literarni, umetnostni izrabi problema zločina imamo znatno število strokovnih del. Literarni kritiki, filozofi-moralisti, psihiatri in pravniki, vsi so se zanimali zanj, vsak s svojega stališča. Omenim samo slikovito razpravo Georga Brandesa: «Umetniško oblikovanje zločina in kazni» ter dela uglednih kriminalistov: Enrica Ferrija «Zločin v umetnosti», Lombrosa «Zločinci v sodobnem romanu in drami», Sabbatinija «Zločini, zločinci in kazni v Dantejevi Božanstveni komediji». Lani je izšla Ericha Wulfena knjiga «Sexualspiegel von Kunst und Verbrechen». Liszt je pisal o Levu Tolstem kot kriminalistu in Kohler je objavil znano delo o tipičnih zločincih v Shakespearejevih tragedijah. Tudi v ruščini imamo veliko sličnih spisov: dragocene Vl. Solovjovove filozofske članke, dela kriminalistov Kiseljova, Konija, Goldenweiserja, psihiatrov Čiža, Oršanskega in mnogo drugih.

Ni treba, mislim, govoriti o vzrokih, zaradi katerih se je lepa književnost od antičnih do današnjih časov vedno tako zanimala za problem zločina in kazni. «Usmiljenje in grozo» kot prvi učinek tragičnega je ugotovil že Aristotel in v novejši dobi zopet poudaril Schiller. Kot življenjski in duševni spopad ne nudi zločin samo zanimivega dejanja in snovi, temveč odkriva široke vidike za umetnostno ustvarjanje. To velja predvsem za nove oblike sodobne drame, oziroma psihološkega in eksperimentalnega romana, kjer nastopajo po Émila Zolaja besedah avtorji kot preiskovalni sodniki (*les juges d'instruction des hommes et de leurs passions*). Značilno je, da se zanimajo pisatelji za posamezne zločine in tako zvane kazensko kazuistiko. Schiller je prispeval predgovor k znani Pitalovi zbirki kazenskih razprav in Paul Bourget k zbirki «*Causes criminelles et mondaines*». Poleg tega poznamo v svetovni književnosti več pisateljev, ki jih je sodobna državnost smatrala za navadne ali politične zločince: stali so v neposrednih stikih z zločin-

skim svetom in so tudi bili kaznovani, kot Villon, Casanova, O. Wilde, Verlaine, Dostojevskij, Korolenko, Jakubovič-Meljšin i. dr. Nemara so še bolj pomembne vezi med umetniškim oblikovanjem in življenjem samim, dejansko izvršenimi zločini. Tako oblikuje Zolajev roman «La bête humaine» proces zakonske dvojice Tenayron, Stendhalov «Le rouge et le noir» proces Berte iz Bezançon, in isto velja za Bourgetov «Le disciple», Goncourtovo «La fille Elisa», Tolstega «Vstajenje» in «Živi mrtvec». Seveda ni vsako zločinu namenjeno literarno delo zanimivo tudi za kriminalista. V tem oziru je brez vrednosti «pustolovska» in «detektivska» povest, pa naj bo to Wulpiusov «Rinaldo Rinaldini», Evg. Suejeve «Pariške skrivnosti», Vs. Krestovskega «Peterburški trušči» ali Nat. Pinkerton. Lahko se trdi na splošno, da je umetniška vrednost kateregakoli dela vedno istovetna z ono ožjo vrednostjo, ki jo nudi njegova vsebina za kriminalno psihologijo, sodnijsko psihiatrijo, etiologijo zločina, kazensko sociologijo in politiko. E. Ferri pravi, da «oplajata poezija in znanost na tem področju druga drugo». Ruski kriminalist vprašuje v isti zvezi: «Mar je znanost edina pot k istini? Mar je umetnik res tako oddaljen od znanstvenega raziskovalca?» Seveda se ozirata obe ti izjavi samo na pristno umetnost. Kriminalna snov, casus, pridobi edino v kovačnici resnično umetniškega ustvarjanja.

Ta kratki pregled je namenjen problemu zločina v ruski novejši književnosti. Dela starejših, psevdoklasičnih dramatikov XVIII. stoletja, kot n. pr. Sumarokova, zdaj ne bi zanimala. Saj so morali takrat po duhoviti opazki Vl. Solovjova, «tragični zlikovci na odru tragično jesti, piti, umirati». Vsestranski Puškinov duh se je seveda zanimal za problem zločina in kazni. V postavah Borisa Godunova, Salierija, Hermana iz «Pikove dame» in drugih nam nudi globoka opazovanja psihologije zločina. Zanimivo je, da je Merežkovskij upravičeno našel duševno sorodstvo med Hermanom in Razkolnikovim v «Zločinu in kazni». Primerjaj njegovo delo «Lev Tolstoj in Dostojevskij», II. zv., del I., na str. 98. in 99.: «Kakor Razkolnikov in Julien Sorel v ‚Rdečem in črnem‘, posnema tudi Herman Napoleona. Naj je njegova notranjost še tako površno in rahlo podana, je vendar jasno, da to ni navaden zločinec, da je to globlji in skrivnostnejši pojav . . . A iz smešnice, ki jo je slučajno izustil Puškin, so neslučajno zrastle Gogoljeve ‚Mrtve duše‘; in tudi iz ‚Pikove dame‘ je neslučajno nastal Dostojevskega ‚Zločin in kazen‘. Puškin kakor da je mimogrede pokazal vrata v labirint. Dostojevskij pa je vstopil naravnost vanj in ni potem vse življenje več mogel priti ven. Vedno globlje se je spuščal v labirint, raziskaval, preizkušal, iskal, a ni našel izhoda.» Menda se nobena književnost

ni zanimala za problem zločina in kazni tako, kakor ruska. To je tu pa tam osupnilo inozemske opazovalce. Tako beleži francoski diplomat Maurice Paleologue v znani knjigi «La Russie des Tsars pendant la grande guerre», da se zanimajo za to vprašanje vsi ruski romanisti (c'est un thème familier à tous les romanciers russes) in se vrši dejanje številnih odličnih ruskih književnih del v mračnem okviru ječe ali sibirskega prognanstva (dans le décor sinistre d'une maison de force ou d'un pénitencier sibérien). Tudi sama duševnost ruskih zločincev se avtorju zdi popolnoma samostojen, za moraliste in sociologe, pravnike in zdravnike nadvse zanimiv svet. «Noben narod — piše M. Paleologue — ni podal tako globoke in razburljive slike notranjega boja, skrivnostne mešanice svobodne volje in atavizma, problema osebne odgovornosti in kazenske ugotovitve, kakor baš ruska književnost.» Tudi nemški raziskovalec Erich Wulffen poudarja na str. 253. zgoraj omenjenega dela: «Dem Russen ist die Verstrickung in das Verbrechen etwas Schicksalmässiges, das ertragen werden muss. So spielt das Verbrechen als das Natürliche in den russischen Dichtungen eine ganz selbstverständliche Rolle. Überall in den Darstellungen stossen wir auf Verbrechen und Verbrecher.» Res se lahko spomnimo «Zapiskov iz Mrtvega doma», «Zločina in kazni», «Bratov Karamazovih», «Besov» in drugih spisov Dostojevskega. L. Tolstega «Vstajenje» je cela razprava o zločinu in kazni; o istem vprašanju govorijo tudi «Kreutzerjeva sonata», «Moč teme», «Živi mrtvec» in druga dela. Čehov se je za marsikoga nepričakovano napotil na otok Sahalin in spisal tehtno delo o ruskih prognancih. Za njim je ponovil isto «kralj ruskega podlistka» Doroševič.

Jakubovič-Meljšin se v «Svetu zavrženih» znova spominja Dostojevskega in nam kaže isti «Mrtvi dom» v njegovem novem stanju. Gorkij in Kuprin nas vodita med potepuhe in izgubljene žene. Turgenjeva «Tropmanova usmrтитеv» in «Povest o sedmih obešenih» L. Andrejeva sta zavzeli v svetovni književnosti prostor poleg V. Hugoja «Zadnjega dneva na smrt obsojenega». Ti bežni podatki nikakor ne izčrpajo nepreglednega gradiva, ki je nakopičeno v novejši ruski in danes tudi sovjetski književnosti. Podal bom samo najbistvenejše, predvsem ruske nacionalne posebnosti njenega razmerja do problema zločina. Pričeti hočem s primerjalnim gradivom.

Dostojevskij pravi v «Zapiskih iz mrtvega doma»: «Naše ljudstvo kaznjencu nikoli ne očita še tako groznega zločina in mu vse odpusti radi prestane kazni in njegove nesreče sploh. Zato tudi imenuje ljudstvo po vsej Rusiji zločin — ‚nesrečo‘ in zločince — ‚nesrečneže‘. To je globoko pomembno ime. Tem večji pomen ima, ker izvira iz nepreračunljivega nagona, slutnje.»

Gogolj piše v «Izbranih mestih iz korespondence s prijatelji»: «Pri nas ni sovraštva do zločinca, a tudi ni donkihotskega zanosa, ki bi iz zločinca rad naredil junaka. Pri nas ne zbirajo njegovih podpisov in slik in ne prihajajo ga gledat radovedneži, kakor se to godi v prosvitljeni Evropi. To je vse pomembnejše razmerje, ki ne izvira iz želje, oprostiti zločinca vsake krivde ali ga iztrgati pravici, nego temelji na potrebi, ojačiti mu obupanega duha, potolažiti ga, kakor tolažijo bratje drug drugega in kakor nam je Kristus zapovedal tolažiti drug drugega.»

«Ti moj Bog!» — kliče znani verski mislec V. Rozanov — «saj moramo razumeti, da pomeni največjo nesrečo že zločin sam, da je to bolezen kakor jetika ali rak, bolezen biografije, ki organsko uniči srečo posameznega človeka! Zločin sam že pomeni tudi kazen in zločinec je ta, ki je kaznovan. Vsi vemo, da sta zaostalost in idijotstvo samo nesreča, in nihče ne bo s šibami kaznoval zaostalosti. A prav tako bomo sčasoma uganili, da tudi ne sme biti smotrene in sistematične kazni (ječ in sličnega v državni režiji).»

Tudi Nietzsche piše o razmerju Dostojevskega do zločincev sledeče (Götzendämmerung): «Dostojevskij je živel med sibirskimi kaznjenci, samimi najtežjimi zločinci, ki se niso mogli več vrniti v javno življenje. In vendar so povsem drugače vplivali na avtorjevo globoko osebnost, kakor je sam pričakoval poprej. Zdelo se mu je nekako, da so ti ljudje na Ruskem še najboljše po svojih zmožnostih: „ungefähr als aus dem besten, härtesten und wertvollsten Holze geschnitzt, das auf Russischer Erde überhaupt wächst.“ (Cit. po Merežkovskem: L. Tolstoj in Dostojevskij, 3. izdaja, zv. II., del I., str. 149.) Najbrž se je Nietzsche opiral na sledeče besede v «Zapiskih iz Mrtvega doma»: «... Koliko mladosti je po nepotrebem pokopane v tem zidovju, koliko velikih moči je tu zaman poginilo! Le dajte, da vse povem po pravici: saj so bili ti ljudje — sami izredni ljudje. Saj so bili to nemara najmočnejši in najbolj nadarjeni ljudje med vsem našim ljudstvom. A vse te velike moči so poginile po nepotrebem, nezakonito, za vselej.»

Poskusil bom v nadaljnjem pokazati, da to povzdigovanje v nebesa ni v popolnem skladu z ono sliko obsojencev, ki jo nudi Dostojevskij sam v «Zapiskih iz Mrtvega doma» in tudi v svojih poznejših spisih, v številni «Pisateljev dnevnik». Za sedaj bo dovolj, ako omenim, da je bilo med sibirskimi obsojenci, kakor jih je opazoval Dostojevskij, preden se je odpravilo tlačanstvo, poleg pristnih nizkotnih zločincev tudi dokaj ljudi, katere uvršča sedanja znanost med tako zvane evolutivne (verske, politične i. dr.) zlo-

čince. Poprej se moramo pomeniti o L. Tolstega spisih, predvsem o «Vstajenju», ker bi brez njih svojevrstno umevanje problema zločina in osebnosti zločinca po ruskih pisateljih ne bilo zadostno označeno. Kakor znano, je knez Nehljudov obiskaval Katjušo Maslovo v ječi, se zavzemal tudi za druge kaznjence in je po Katjušini krivični obsodbi, ki jo je deloma sam zakrivil, obsojenki sledil v Sibirijo. Prišel je tam v ozke stike s številnimi prognanci, naposled pa se je v njegovi duši izoblikovalo mučno vprašanje: «Zakaj so vtaknili toliko raznovrstnih ljudi v ječo, dočim so ostali drugi, tem docela slični ljudje še vedno na prostem? Morebiti, je mislil Nehljudov, mu odgovore knjige na to vprašanje. A tudi znanost mu je odgovarjala samo na tisočera zapletena in težavna vprašanja v zvezi s kazenskim zakonom, dočim je ono vprašanje, na katero je iskal odgovora, ostalo vedno neodgovorjeno.» Na temelju osebnega opazovanja in povpraševanja je naposled ustvaril Nehljudov lastno izvirno razdelitev; in sicer je razvrstil zločince v pet razredov: 1.) Žrtve sodnijskih zmot. 2.) Obsojeni za zločine, storjene v izrednih okoliščinah. Pod sličnimi razmerami bi najbrž zakrivali iste zločine tudi ljudje, ki so obsodili in kaznovali te prognance. 3.) Osebe, ki so izvršile po njih mnenju najnavadnejša in celo hvalevredna dejanja, medtem ko so jih smatrali za zločine obsojencem popolnoma tuji ljudje, ki so spisali postave. 4.) Ljudje, ki so jih uvrstili med zločince samo zaradi tega, ker so presegali povprečnega človeka (verski in politični zločinci). Naposled so 5.) to bili ljudje, napram katerim se je javnost sama pregrešila mnogo bolj, nego oni napram javnosti. V to skupino se štejejo zanemarjeni, zapuščeni, po stalnem trinoštvu in skušnjavah omamljeni ljudje. Četudi javnost napram njim ni ničesar zagrešila osebno, je vendar kriva pred njih starši in dedi. — Seveda je ta razdelitev, kakor tudi zgoraj omenjena ljudska sodba («nesrečneži» pri Dostojevskem) jako značilna za ruske nazore o zločinu. Vzporedimo Dostojevskega sodbo o prebivalcih Mrtvega doma z mnenjem Poljaka, političnega prognanca in sibirskega tovariša Dostojevskega, ki je o istih zločincih v Mrtvem domu venomer ponavljal eno in isto — «Je hais ces brigands!» Pri Gogolju pa smo čitali: «Ni sovraštva do zločinca». Še več: razen odsotnosti sovraštva je tu prisoten nagib, ki pripisuje krivdo razmeram, javnosti, zunanjim okoliščinam, ne pa zločincu osebno. To je nagnjenje, o katerem se je zasmehovalno izrazil neki francoski državni pravdnik v govoru zoper odvetnike, ki bi radi oprostili slehernega obtoženca: «Tout le monde est coupable, excepté le criminel!»

Tolstega «Vstajenje» res nudi gradivo, ki hoče govoriti v prilog onim zaključkom, h katerim je dospel Nehljudov. Tu srečamo žrtve sodnijske zmote: junakinjo romana Katjušo Maslovo, dozdevnega

požigalca Menjšova i. dr. Tu imamo ljudi, ki so se pregrešili pod izjemnimi okoliščinami, kot na primer starko Korabljovo, ki je umorila soproga, ker je gnusno nadlegoval njeno hčerko. Tudi mlada, vesela in dobra Fedosja je poskušala zastrupiti svojega moža samo takoj po poroki, ki jo je morala skleniti s šestnajstimi leti. Pozneje je istega moža imela zelo rada; on ji je prostovoljno sledil v Sibirijo. Tu so ljudje, ki so krivi samo prestopkov zoper formalno, «po tujih ljudeh spisano postavo», kakor 40 tesarjev, ki niso pravočasno podaljšali svoje osebne izkaznice in so kot potepuhi romali v ječo.

Tu so naposled «povprečnega človeka presegajoče osebnosti», ki so zasledovale v nasprotju s postavo lastne politične ali verske smotre. Med te zadnje «evolutivne» zločince moramo uvrstiti tudi Fedjo Protasova, Tolstega «Živega mrtveca», ki je po svoje, s ceno lastnega življenja, hotel rešiti spor med postavo in dejansko pravico. Toda poleg vseh teh ljudi nam podaja isto «Vstajenje» slikoviti podobi dejanskih krivcev: Jefimije Bočkove in Simona Kartinkina, nastavljenec «Mavritanije», ki sta iz pohlepnosti zastrupila vinjenega trgovca Smeljкова. Tolstoj-umetnik ju podaja v vsej njuni pristnosti in pozabi na svoje pristranske teorije, dokler ju tolmači. To je zoprna in sebična dvojica. Krivično je obdolžila zločina Katjušo Maslovo, ni kazala nobenega kesa, nesramno je vztrajala pri svoji laži pred sodniki in se celo veselila obsodbe. Čim so razglasili, da mora Katjuša v Sibirijo, jo je takoj pričela Bočkova sramotiti vpričo vseh: «Kaj? Dobro si se oprala? Nič ti niso pomagale tvoje zvijače! Zdaj si le dobila, kar si zaslužila. V Sibiriji menda ne boš več tako gizdava!»

Seveda lahko trdimo s stališča Nehljudova-Tolstega, da je javnost vendarle kriva vsaj «pred starši in pradedi» teh pohlepnih zastrupljevalcev. A javnosti vendar ne bo ustrezno s to trditvijo. Razen pristašev nauka o nenasprotovanju zlu ne bo nihče zahteval, naj ustavi država boj zoper gnusne in sebične zločince. Tudi «Zapiski iz Mrtvega doma» kažejo, da so romali v starih časih v Sibirijo poleg «socialnih izmečkov» tudi ljudje, ki so se sprli s postavo ne radi nizkotnih, temveč moralno vzvišenih nazorov: v boju za prosto prepričanje (verski prognanci) ali politično neodvisnost (Poljaki).

Samo zato srečamo med mrkimi odurnimi zločinci tudi nedolžne sijajne značaje, ki učinkujejo kakor beli žarek v črni temi. Tako je vžival splošno neomejeno zaupanje sivolas, pohleven in krotek staroobrednik, verski mučenec. V istem «Mrtvem domu» so prav tako prikupljivi na primer kavkaški obsojenci: Nura in mladenič Alej, o katerem piše Dostojevskij: «Težko si je misliti, kako je

mogel ohraniti ta deček v Sibiriji usmiljeno srce, svojo iskrenost, ne da bi bil postal sirov in pohujšan.» Nihče ne bo ugovarjal trditvi, da so bili v «Mrtvem domu» tudi ljudje, ki

«V temi, zatohlosti in blatu,
sred smrada so dosmrtno ječe
sijali tiho kakor sveče.»

(Georgij Šengeli: «O teh...»)

Pa vendar, ali je mogoče trditi, da so bili taki čisti ljudje odločilni za splošno sliko ruske težke ječe? Saj pravi Dostojevskij v «Mrtvem domu» na str. 21.: «Razen posameznih maloštevilnih izjem so bili zločinci sami mrki, zavistni, hudo ničemurni, bahaški ljudje in hudi formalisti... Večina je bila pokvarjena in grozno podla... To je bil pekel, neprodorna tema.» Med svojimi tovariši v ječi beleži Dostojevskij niz «zagrizenih in mrkih, molčečih in zavistnih osebnosti, ki so postrani, sovražno gledali vsakega okrog sebe in ki so bili odločeni tako mrko gledati, molčati in sovražiti še dolga leta, vsa leta, ki so jim bila odmerjena do konca kazni». Prebivalci «Mrtvega doma» po večini niso kazali «niti sledu težkega premišljevanja o svojem zločinu... Kdo bi lahko trdil, da je pregledal globino teh izgubljenih duš in razbral v njih notranjosti, kar so skrivali pred vsem svetom? Menda bi bilo mogoče te kom tolikih let opaziti vsaj nekaj, zaslediti v teh srcih vsaj katerokoli potezo, ki bi pričala o notranjem razkroju, trpljenju. A tega ni bilo, res ni bilo.» (25.) Med zastopniki te zločinske duševnosti ostane v spominu pred vsem Korenev; «bil je dobesedno divja zver; če ste stali poleg njega in niste niti vedeli, kako mu je ime, ste vendar že kar nagonsko slutili, da se nahaja blizu vas pošastno bitje». Predvsem «se mi je zdela grozna njegova duševna otopelost. Meso je pri njem tako obvladovalo vse duševne lastnosti, da ste na prvi pogled spoznali po njegovem obrazu: tu je ostalo samo divje hrepenenje po poltenem uživanju, pohotnost, mesenost.» Enako izrazit je tudi drug zločinec, kaznovan radi odurno podlega ovađuštva: «A—v je bil samo kos mesa z zobmi, trebuhom in neumornim hrepenenjem po najsirovejših, najbolj živinskih užitkih. Samo da bi ustregel le najmanjšemu in najbolj muhastemu izmed teh poželenj, je bil zmožen mirne vesti umoriti, zaklati, kratkomalo storiti karkoli, da je le bilo mogoče skriti lastne sledove... Dodati je še, da je bil pameten, zvit, lepe zunanosti, celo nekoliko izobražen, nadarjen. Ne, še požar, kuga in lakota bi bile manj nevarne za javnost kakor ta človek.» (105.) Te besede so tem bolj pomembne, ker jih je zapisal Dostojevskij, veliki poznavalec človeške duše, ki ume predočiti njene najbolj skrite kotičke. Ne smemo pozabiti, da je iskal pisatelj pri vsakem

zločincu človeške poteze. Kljub temu nam je podal tudi sliko človeške zveri, «kamenitega srca», ki je po Puškinu «doživelo vse stopnje grozodejstev».

Kako naj torej tolmačimo čudno rusko stališče napram zločincu-«nesrečnežu»? To izvira najbrž iz nepreračunljive, tekom stoletij oblikovane nacionalne duševnosti, katere oceno podaja, kakor homo videli, Dostojevskij v svojem «Pisateljevem dnevniku». Njene zgodovinske vzroke lahko iščemo v nezadostno razviti pravni zavesti, ki utegne biti posledica dolge podjarmljenosti osebnosti po državi. Kazen se je ljudstvo navadilo smatrati kot elementaren pojav, pred katerim ni nihče varen. Zato svetuje pregovor: «Ot sumy da ot tjurjmy ne otrekajsja.» (Nihče naj ne misli, da je varen pred ječo ali beraško torbo.) Poudariti moram še neko bistveno podrobnost. Lahko odklanjamo Lombrosovo primitivno, enostransko naturalistično teorijo in predvsem njegov nauk o rojenih zločincih kot posebni species generis humani. Vendar pa ne moremo ugovarjati pravilnosti naslednje, po pristaših antropološke šole in predvsem po Lombrosovem nasledniku, Enricu Ferriju, ugotovljene trditve. Prečesto gradimo svojo sodbo o drugi osebnosti na temelju, čuvstvenosti in miselnosti, ki je lastna nam in našim najbližjim. Tako osebno oblikovanje je posebno odločilno za ocene, ki jih pripisujejo ljudje z visoko moralno zavestjo resničnim zločincem. Ta pogrešek vpliva na slike zločincev tudi pri tako čudovito bistrokih umetnikih, kakršen je Lev Tolstoj, ne da bi govorili na primer o Viktorju Hugoju. Popolno nasprotje takega osebnega upodabljanja je odločno in neizprosno obsojanje zločinca, ko se mu odrekajo vsakršne človeške lastnosti, in se v nasprotju ž njim, zaznamovanim in izgubljenim, povzdiguje lastna neomadeževana osebnost. Največja zasluga Dostojevskega je baš v tem, da ni zašel v prvo osebno napako in ni tudi nikoli pozabil, da je zločinec še vedno človek. To ni samo moralna zasluga. Dostojevskij ni postal samo zagovornik «ponižanih in razžaljenih». To je tudi dokaz njegove visoke umetniške zmožnosti, izredne lastnosti, včutiti se v tujo dušo. Odtod izvira življenjska resničnost pisateljevih del in njegova čudovita, brezprimerna analiza vseh gibanj zločinske duše, katerih vsota ustvarja zločinski namen. Zato so enoglasno priznali mednarodni izvedenci ogromen pomen Dostojevskega za kriminalno psihologijo. Kakor je angleški humanist John Howard kot svoje življenjsko delo javnosti prvič predočil grozovito stanje ječ, tako je véliki ruski pisatelj dobro poznal zločinsko dušo. V nasprotju z Levom Tolstim je Dostojevskij zločince prvi vsemu svetu razkril iz osebnih stikov: saj je bil obsojen na vešala in je po pomiloščenju prišel v sibirsko ječo. Tem pomembnejša je globoka utemeljitev osebne odgovornosti in po

državi izvršene kazni, kakor nam jo nudi v «Pisateljevem dnevniku». Dostojevskij nikoli ni delil nazorov, svoječasno priljubljenih tudi pri ruski javnosti, glasom katerih je postal človek zločinec izključno pod vplivom svoje okolice, socialnih razmer. Tako se spominja besed, katere je slišal od znanega ruskega kritika Vis. Belinskega: «Pa veste vi, da ne gre človeku naštevati njegovih grehov, ga obteževati z grehi in nastavljenimi osebami. Saj je naša javnost tako podlo urejena, da ne more nihče shajati brez zločina, če ga ekonomski vzroki pahnejo vanj. Zatorej je kruto in bedasto, zahtevati od posameznika to, česar tudi pri najboljši volji ne bi mogel izpolniti, ker nasprotuje ta zahteva naravnim zakonom.» V «Dnevniku» ponovno ogorčeno ugovarja Dostojevskij pretiranemu fatalističnemu determinizmu, ki z vplivom okolice tolmači in celo opravičuje vsak zločin. S tega stališča, izvaja pisatelj, «je javnost slaba, zatorej smo slabi tudi mi. A mi smo imoviti, ne poznamo pomanjkanja. Mi smo se zgolj slučajno ognili onemu, ob kar ste trčili vi. Če bi mi sami zašli v tako nasprotje, bi tudi mi storili isto ko vi. Kdo je kriv? Okoliščine so krive. Torej je vsega kriv samo podli ustroj naše okolice, zločinov pa sploh ni.» Slično miselnost označuje Dostojevskij kot sofistično. — Ljudstvo ne zanika, da obstoje zločini in tudi ve, da je zločinec kriv. A ljudstvo ve, da je tudi samo krivo z vsakim zločincem vred. Če si dela očitke, dokazuje s tem tudi, da ne veruje v «okolico». Napori, delo in borba — to so sredstva, s katerimi se preoblikuje okolica ... Napredujmo, kolikor se da, postanimo boljši, potem se izboljša tudi okolica. Samo to je smisel skrite, neizgovorjene, a močno občutene trditve ruskega ljudstva o nesreči zločinca... Najsi pravi ljudstvo zločincu «nesrečnež», ga zavoljo tega nikoli ne neha smatrati za zločinca! Ni si mogoče izmisliti večje nesreče, kakor če bi se postavilo ljudstvo samo na stališče zločinca in mu odgovorilo: «Ne, ni kriv, ker 'zločinov' sploh ni.» Torej je Dostojevskij v vseh svojih umetnostnih in filozofsko-publicističnih spisih globoko nasproten nazorom, ki skušajo odpraviti načelo osebne odgovornosti zase in za zunanji svet ter nadomestiti problem osebne notranjega izpopolnjevanja s problemom zunanjega javnega ustroja. (Tako označbo je ustvaril ruski financist in ekonomist P. Struve v «Kritičeskem opytu o socializmu».) Prav tako nasprotuje Dostojevskij onemu poenostavljenemu pojmovanju zločina, kakršno zagovarja Puščavnik, junak istoimenskega povojnega dela Gorkega. Ta puščavnik izvaja: «... Vse postave, vsaka povelja, vsi uradni spisi — vse to je sama sleparija. Nič tega ni treba: naj živi vsak, kakor se mu hoče ...

— In tatovi?

— O, čudak ti! odkod pa bodo tatovi, če ne bodo mogli ničesar krasti? Kaj naj bi ukradli meni? Če nimam ničesar odveč, potem ne more biti zavisti, pohlepnosti pa tudi ne . . . Odkod bi se potem rodili tatovi? Samo tam imajo tatove, kjer je vsega preveč. Tat zagleda to ali ono, pa si misli: — Oho, kakšen plen! — No, potem seveda mora karkoli suniti!»

Izmed vseh ruskih pisateljev je Dostojevskij najbolj razumel, da ponovimo njegove lastne besede v «Podrasliču», da «menda zločina ni mogoče umevati s pomočjo nekega določenega, vnaprej pripravljene stališča in je njegova filozofija nekoliko težavnejša, kakor se misli».

*

Do kakšnih zaključkov smo torej dospeli?

Ni dvoma, da nudi ruska književnost bogato, izredno dragoceno gradivo za umetnostno oblikovanje problema zločina in zločinske duševnosti. V tem oziru prednjači seveda Dostojevskij, ki je tudi podal najbolj prepričevalno razlago odnosa ruskega ljudstva do tega problema. Enostransko pojmovanje zločina, želja oprati zločinca, ki jo kažejo drugi ugledni ruski pisatelji, zrcali mišljenje, ki prevladuje pri ruskem razumništvu. Ruska javnost je premalo cenila tvorno vlogo pravne misli in varstva pravnega reda. Zločinca je smatrala predvsem za žrtev socialnega in državnega ustroja. Premalo je upoštevala prekrasno misel filozofa Vladimirja Solovjova, glasom katere «država oblastno zajezuje maščevalne nagone množice, a se nikoli ne bo odrekla dolžnosti, ki ji jo narekuje človekoljubje — zoperstavljati se zločinom».

DOGODEK V MESTU GOGI

(Igra v dveh dejanjih)

SLAVO GRUM

Hana obstoji in gleda izgubljeno predse, potem z odločnim ozponom stopi po sobi. Zbira kose oblačil, počasi in malomarno, kot bi hotela samo sebe preparati, da se ničesar ne boji, kmalu pa postanejo njene kretnje hlastnejše, predmeti ji padajo iz rok; obvisi z očmi zopet na vratih. Strga raz sebe vrhnjo obleko, odene jutranjko, se z bežečo roko liči pred ogledalom. Naenkrat — ne more več, ne more — vse moči jo zapustijo — oči, oči na vratih — s hrbtom se umika proti steni, obvisi končno ob njej kot pribita. Čaka z raztrganimi očmi. Nobenega znaka ni, nikakega šuma čuti, vendar natanko ve, da bo nekdo prišel, da se bo vsak hip pojavil. Neznosne minute čakanja.